

دوفصلنامه تاریخ ادبیات (نشریه علمی)

دوره سیزدهم، شماره ۱؛ بهار و تابستان ۱۳۹۹

شماره پیاپی: ۸۴/۱. نوع مقاله: پژوهشی

• دریافت ۹۸/۱۱/۱۰

• تأیید ۹۹/۰۶/۲۸

بررسی تفاوت اعداد در متون پیشگویانه زبان پهلوی

نسرین تارویردی زاده*

مجتبی منشی زاده**

علی شهیدی***

چکیده

مقاله حاضر به بررسی تفاوت اعداد در متن‌های پیشگویانه ی زبان پهلوی پرداخته است. در این متون مطالبی مربوط به پیشگویی آینده آمده است؛ از جمله: وقایع مربوط به آخرالزمان، وقایع مربوط به دوره پادشاهی که بعدها خواهد آمد و یا حتی وقایع پس از مرگ. در این مقاله موضوع اعداد و تفاوت‌های آن در متون زبان پهلوی بررسی شده است. در متون پهلوی و در آثاری مانند: بندهش، گزیده‌های زادسپرم، زند و هومن یسن، ارداویراف‌نامه و آثاری که جاماسب در آن‌ها حضور دارد، اشاراتی درباره پیشگویی وجود دارد. از شاخصه‌های مهم این متون، اشارات به اعداد مختلف و یا تکرار برخی از این اعداد است و گاهی اشاره به اعدادی که در متون مختلف برای یک واقعه ذکر می‌شود؛ درحالی‌که باهم تفاوت دارند. این مقاله به روش تحلیلی و توصیفی به بررسی اهمیت اعداد در متون پیشگویانه پهلوی پرداخته است. این بررسی، نتایج ذیل حاصل شده است: برخی از اعداد تکراری هستند؛ مانند هزاره‌های سوشیانت، سه، چهار، هفت و یا سی و چهل. برخی از اعداد در متون مختلف برای یک واقعه متفاوتند؛ مانند دوره‌های آفرینش و یا سختی‌های پایان هزاره. این تفاوت‌ها از یک متن به متن دیگر غالباً به این دلیل ایجاد شده‌اند که نویسندگان متون ناگزیر بوده‌اند برای تطبیق پیشگویی‌ها برخی مطالب را تغییر دهند و یا به دلایل دیگری که در این مقاله به آنها پرداخته شده است.

کلید واژه‌ها:

تفاوت اعداد، متون پیشگویانه، زبان پهلوی.

* دانشجوی دکتری فرهنگ و زبان‌های باستانی ایران، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، دانشکده

زبان و ادبیات، علوم انسانی و علوم اجتماعی، تهران، ایران.
n.tarverdi.farhang@gmail.com

** استاد دانشگاه علامه طباطبائی، گروه فرهنگ و زبان‌های باستانی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

monshizadeh30@yahoo.com

alishahidi@ut.ac.ir

*** استادیار دانشگاه تهران، گروه فرهنگ و زبان‌های باستانی، تهران، ایران.

Abstract**Investigating of Number Variations in the predictive texts of the Pahlavi language**

Nasrin Tarvirdizadeh*
 Mojtaba Monshizadeh**
 Ali Shahidi***

The present paper reviews the variation of numbers in prophetic texts in Pahlavi language, texts that predict future events: this future may be the end of the world, or events related to the period of a kingdom that will come henceforth, or even the events after death. This article studies the issue of numbers and their variations in Pahlavi texts. There are references to prediction in works such as *Bundahishn*, *Zadspram* selections, *Zand-I Wahman Yasn*, *Book of Arda Viraf*, and works where Jamasp is present. Among the important features of such works are the references to various numbers or repetition of some, or allusions to numbers that have been mentioned in other texts for a particular event while not similar. This article has been written in a descriptive and library research method and has examined the numbers that were important in the field of prediction and the following results have been obtained: some numbers are repetitive such as the Saoshyant millennium, three, four, seven, or thirty and forty. Some numbers vary in different contexts for the same event such as periods of creation or the end-the-millennium hardships. These differences from one text to another are often produced because the authors of the texts had to change some contents to match predictions or because of some other reasons that have been investigated by the present article.

Keywords: number variations, prophetic texts, Pahlavi language.

* Ph.D candidate. in Iranian Culture and Ancient Languages, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Faculty of Language and Literature, Humanities and Social Sciences.n.tarverdi.farhang@gmail.com

** Professor, Allameh Tabataba'i University, Department of Culture and Ancient Languages (Corresponding Author). monshizadeh30@yahoo.com

*** Assistant Professor University of Tehran, Department of Culture and Ancient Languages. alishahidi@ut.ac.ir

۱- مقدمه و تعریف مسأله

بحث پیشگویی از موضوعات مهم در ادبیات فارسی به شمار می‌رود و در آثاری مانند شاهنامه و یا گرشاسب‌نامه توجه زیادی به آن شده است. یکی از مبانی مهم در مسائل پیشگویی، استفاده از اعداد است؛ یعنی مهم‌ترین ابزار پیشگویان در این موضوع، اعداد است. پیشینه‌ی موضوع پیشگویی و ارتباط آن با اعداد در زبان فارسی، به متون دوره پهلوی باز می‌گردد. تغییرات در متون زبان پهلوی و یا حتی تحول برخی از این مضامین در گذر از زبان پهلوی به دوره اسلامی، امری بدیهی است.

بسیاری از چهره‌های تاریخی دوره ادبیات پهلوی، در ادبیات فارسی تغییر و تحول یافته و یا شخصیت‌هایی اضافه شده و کم شده است و در برخی از شخصیت‌ها نیز تحولاتی ایجاد شده است؛ برای نمونه در تشریح اوضاع دوره هزاره سوشیانت اشاره شده که گرز گرشاسب در روایات پهلوی گرز نیک آخته بوده و در زند و هومن یسن گرز پیروزگر و در دوره‌های بعد هم گرز گرشاسب به سام نسبت داده شده است و این به دلیل تحول شخصیت گرشاسب به سه شخصیت سام و نریمان و گرشاسب بوده است (سرکاراتی، ۱۳۷۸: ۱۲۶). این تحولات و یا تغییرات، درباره اعداد نیز بسیار اتفاق افتاده است. بسیاری از واحدهای عدد و معدود (تاریخی، گاهشمارانه، افراد و...) در متون مختلف زبان پهلوی گاه تفاوت‌هایی باهم دارند و بسیاری نیز در متون ادب فارسی تغییراتی یافته‌اند. از آنجا که بحث اعداد در این متون از عناصر تکرارشونده است، لازم است این موضوع در یک بررسی کانونی تحلیل شود که در پژوهش‌های زبان فارسی نیز به‌عنوان ماده‌ای خام قابل استفاده خواهد بود.

بحث اعداد از دو منظر مهم است: یکی ارتباط آن با بحث تاریخ است که متون پیشگویی مدعی آن است و دیگر معدودهایی که برای برخی از واحدهای عددی خود در نظر می‌گیرند که گویا با توجه به زمانه و روزگار تغییر یافته‌اند. این تفاوت‌ها از این منظر اهمیت دارد که این متون - که عنوان پیشگویی هم دارند- غالباً با مسائل زمانه‌ای که این آثار در آن‌ها پدید آمده‌اند، ارتباطاتی دارند. اهمیت دیگر بررسی تفاوت اعداد در متون پیشگویانه این است که با توجه به اینکه این متون غالباً جنبه دینی دارند و موضوعی را پیش‌بینی یا مکاشفه می‌کنند، باید به‌گونه‌ای باشند که بتوانند اعتقادات پیروان خود را حفظ کنند و این احتمال هست که برخی از این متون در گذر زمان دچار دستبرد عمدی و یا غیرعمدی شده باشند؛ چراکه برخی از پیش‌گویی‌ها با توجه به گذر زمان ممکن بوده رنگ واقعیت نگیرند و یا تغییراتی در وقایع تاریخی به وجود آورند.

برای تبیین این موضوع در این بخش صرفاً متون پیشگویانه در زبان پهلوی بررسی شده‌اند؛ چراکه اگر همهٔ وجوه اعداد در همهٔ متون پهلوی قرار بود بررسی شوند، دایرهٔ پژوهش بسی گسترده می‌شد.

۲- پیشینهٔ پژوهش و اهمیت موضوع

درباره تفاوت اعداد در متون زبان پهلوی و با همین عنوان تا آنجا که نگارندگان آگاهی دارند، تاکنون پژوهشی ویژه به نظر نیامده است. اما در برخی از پژوهش‌ها، بخشی از وجوه این موضوع بررسی شده است که بدان اشاره می‌شود. در مقالهٔ «پیشگویی و طالع‌بینی در متون ایرانی و دورهٔ میانه» انواع پیش‌گویی‌ها در متون پهلوی بررسی شده است (باقری حسن‌کیاده - حشمتی، ۱۳۹۳: ۱-۲۴). مقالهٔ «بررسی و تحلیل متون منسوب به جاماسپ» یادگار جاماسی و جاماسب‌نامه را تحلیل و بررسی کرده است (راعی، ۱۳۹۷: ۱۳۲-۱۵۳). مصطفوی در کتاب سوشیانت یا سیر اندیشهٔ ایرانی دربارهٔ آخرالزمان در یک بخش با عنوان «نقش بعضی از روزها در ظهور سوشیانت» به برخی از اعداد که در روزهای سوشیانت مهم است اشاره و بررسی کرده است و البته بیشتر رسالهٔ ماه فروردین و روز خرداد بررسی شده است (مصطفوی، ۱۳۶۱: ۱۲۷-۱۳۶). دربارهٔ کلیت موضوع اعداد پژوهش‌های فراوانی هست مانند راز اعداد از آنه‌ماری شیمیل که مستقیماً با این موضوع ارتباط ندارد، اما دربارهٔ وجوه مختلف اعداد قابل بررسی است (شیمیل، ۱۳۸۹). کتاب مضامین و ترکیبات اعداد در ادب فارسی (شمالی، ۱۳۸۵) مسائل مرتبط با اعداد و ترکیبات اعداد در شعر و نثر فارسی را بررسی کرده که نشان از اهمیت این موضوع در ادبیات فارسی دارد. گاهی برخی پژوهش‌ها دربارهٔ اعداد در یک اثر ادبی مشخص نوشته شده است؛ مانند اعداد در مثنوی (تحملی، ۱۳۹۳)؛ همین موضوع نشان از این دارد که دربارهٔ شاعران برجستهٔ ادبیات فارسی نیز این قبیل پژوهش‌ها نیاز است.

در اهمیت پژوهش دربارهٔ تفاوت اعداد در متون زبان پهلوی باید گفت از آن جایی که بسیاری از این متون بعدها به‌نوعی در ادبیات فارسی منعکس شده و یا این که در بررسی متون ادب فارسی، از ارجاع به این قبیل متون گریزی نیست، هرگونه پژوهشی دربارهٔ متون زبان پهلوی می‌تواند به پژوهش‌های زبان فارسی نیز یاری رساند. اعداد از مباحث بسیار مهم در زبان فارسی است. بسیاری از شاعران با تکیه بر اعداد و نحوهٔ نگاه گذشتگان به این مقوله، آثار ارزشمندی را خلق کرده‌اند؛ برای نمونه عطار در منطق‌الطیر بحث عدد هفت را برجسته کرده و

یا موضوع هفتخوان در شاهنامه و هفت‌گنبد در خمسه نظامی نیز نشان از اهمیت اعداد داشته است. دکتر محمد معین کتابی را درباره قداست عدد هفت نگاشته و وجوه مختلف این عدد را بررسی کرده است (معین، ۱۳۸۴). بحث تفاوت اعداد در متون پیشگویانه در متون پهلوی، امکان بررسی گسترده‌تر این موضوع را در ادبیات فارسی فراهم می‌کند.

این مقاله بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. نخست مسائل مربوط به اعدادی که در متون پیشگویی در متون پهلوی بوده‌اند، گردآوری شده و سپس تفاوت‌های این اعداد در جدولی قرار داده شده و بعد از دسته‌بندی، با تکیه بر منابع دیگر تحلیل شده‌اند.

۳- متون پیشگویانه زبان پهلوی

متن‌های پیشگویانه به متونی گفته می‌شود که از آینده خبر می‌دهند. این قبیل پیشگویی‌ها در همه ادیان و مذاهب نمونه‌های بسیاری دارد. در فرهنگ و دین زردشتی، یهودی، مسیحیت و اسلام و در بسیاری از ادیان دیگر، پایان جهان پیش‌بینی شده و حتی در برخی دین‌ها نیز جزئیاتی از مسائل آخرالزمانی بیان شده و کتاب‌ها و پژوهش‌های فراوانی هم در این زمینه موجود است.

پیشگویی با جادوگری ارتباطی تنگاتنگ دارد (باقری حسن‌کیاده و حشمتی، ۱۳۹۳: ۳). به همین دلیل در برخی از پیشگویی‌ها با مواد جادویی، شخصی را به عالم خلسه می‌برده‌اند و سپس سخنانی که او بر زبان می‌آورده و گزارش‌هایی را که ارائه می‌کرده، مبنای پیشگویی قرار می‌داده‌اند.

در سرزمین ایران نیز از دیرباز در بین ادیان مختلف، مسائل پیشگویی از اهمیت بسیاری برخوردار بوده است و بسیاری از اسناد، به وجود پیشگویی در ایران کهن اشاراتی دارند. «وجود تنجیم هندی و ایرانی در اعصار هخامنشی تا ساسانی و وجود روش‌هایی همانند پیشگویی در ایران، گواه غیرمستقیم اما صادقی است که این پیشگویی‌ها از همان اعصار، بسیار کهن بر نجد ایران و دره سند اثر گذاشته بوده است» (بهار، ۱۳۸۶: ۴۳۳).

پیشگویی‌ها انواع مختلفی داشته است. گاهی این پیشگویی‌ها مختص مسائل دینی بوده و گاهی نیز مسائلی بوده که در بین مردم عادی رواج داشته است؛ برای نمونه «در بین مراسم نوروز رسمی بود که برحسب روایات بیست‌وپنج روز پیش از عید، بر روی ستون‌ها و در اطراف سرای فرمانروایان در دوازده ظرف گلین حبوبات می‌کاشته‌اند و در ششمین روز عید (بعد از یک ماه) با تشریفات خاص حاصل آن را بررسی می‌کرده‌اند و از روی مقدار رشد دانه ی حاصل،

احوال کشت سال جاری را برای آن نوع محصول حدس می‌زده‌اند. رسم مشابه دیگر که به‌موجب آن هفت گونه دانه در ایام نوروز می‌کاشته‌اند و از طرز رویدن آن‌ها در باب کشت آینده فال می‌زده‌اند» (زرین کوب، ۱۳۶۹: ۴۲۲).

یکی از دین‌های کهن ایرانی که اطلاعات بیشتری درباره پیشگویی از آن تا به امروز رسیده است، دین زردشتی است. متونی که در زبان پهلوی نوشته شده، از جمله آثاری است که اطلاعات بیشتری را در این زمینه در اختیار محقق امروزی قرار می‌دهد. در کتاب‌ها و منابع مختلف درباره متون پیشگویانه زبان پهلوی مطالب گوناگونی آمده است. در تاریخ ادبیات ایران در پیش از اسلام بخشی ویژه برای این قبیل متون اختصاص داده شده است. متونی را که تفضلی به‌عنوان متون مکاشفه و کشف و شهود معرفی می‌کند، بدین قرار است: ارداویراف‌نامه/ ارداویراف‌نامه، زند و هومن یسن، پیشگویی‌های جاماسپ، جاماسپ‌نامه، یادگار جاماسپی و بهرام ورجاوند (تفضلی، ۱۳۷۷: ۱۶۸-۱۷۷). در همین کتاب گفته شده که کتیبه کر تیر نقش رجب به معراج به‌طور مبهم اشاره کرده و اینکه در کتیبه نقش رستم و سردر مشهد پیشگویی هم وجود دارد (همان: صص ۹۰ و ۹۱). تاوادیا در فصل سیزدهم کتاب زبان و ادبیات پهلوی (فارسی میانه) در فصل سیزدهم به متن‌های پایان جهان اشاره دارد و به زند و هومن یسن، جاماسپ‌نامه و ایاتکار زیریران اشاره می‌کند (تاوادیا، ۱۳۴۸: ۱۶۶-۱۷۷).

راعی معتقد است که مطالب زند و هومن یسن با توجه به اینکه با کشف و شهود زردشت ارتباط دارد، اصولاً نباید متن پیشگویانه تلقی شود (راعی، ۱۳۹۷: ۱۴۳) و در عوض آن را در کنار زند و هومن یسن متن آخرت‌شناسانه می‌داند (همان، ۱۴۴). اما باید توجه داشت که چه متن مکاشفه و کشف و شهود و چه متن آخرت‌شناسانه، با توجه به اینکه مطالب جهان آینده را پیش‌بینی می‌کند، باید در زمره متون پیشگویانه قرار گیرد. متون پیشگویانه در زمره متون دینی هستند و متون دینی هم جنبه تاریخی ندارند و به همین دلیل در پژوهش‌های تاریخی به این آثار توجه جدی نمی‌شود (پیرنیا، ۱۳۹۱: ۹۱).

۴- وجوه مختلف اشارات به مسائل پیشگویی

در اشاره به متون پیشگویانه در زبان پهلوی، با چند متن گوناگون مواجهیم که هرکدام از این متون، اطلاعات خاصی را برای پژوهشگر نمایان می‌کنند و گاه نیز در برخی از اطلاعات باهم همپوشانی دارند.

۱.۴. پیشگویی از آخرالزمان: مهم‌ترین بخش از متون پیشگویانه، همین بخش است. این مطالب غالباً اشاره به مسائلی دارد که در پایان دنیا از منظر پیشگویی مهم است. در دین زردشتی مهم‌ترین بحث مرتبط با این وجه از پیشگویی اشاره به سه فرزند زردشت است که در پایان هر هزاره ظهور خواهند کرد. این فرزندان عبارتند از هوشیدر، هوشیدرماه و سوشیانت (اوشیدر، هوشیدرماه، سوشیانس). هوشیدران همان هوشیدر و هوشیدرماه و سوشیانت هستند (عقیقی، ۱۳۸۳: ۶۴۸). غالب مطالب پیشگویی به آخرالزمان با اشاره به این سه شخص و وقایع دوران اینان و بخصوص سوشیانت ارتباط دارد. بخش مهمی از اوستای عهد ساسانیان با نام *بامدادنسک* درباره سوشیانت بوده که امروزه از بین رفته است. اما در اوستای امروزی از سوشیانت سخن رفته و در کتب پهلوی نیز از سوشیانت سخن آمده است: *بندهش*، *شایست*، *نشایست*، *بهمن‌یشت*، *مینوی خرد*، *صد در بندهش*، *روایت و جاماسب‌نامه* (پوردادود، ۱۳۹۰: ۱۵). برخی نیز مخالف اصالت سوشیانت در اوستا هستند که موج نوپارسان هند و یا کسانی چون مولتون Moulton از این دسته هستند (رضی، ۱۳۸۹: ۱۴-۱۶). اورنگ معتقد است که هوشیدر، هوشیدرماه و سوشیانت پیشتر از مادر زاده شده‌اند و قرار نیست که در آینده از مادر زاده شوند (اورنگ، ۱۳۴۲: ۱۶). البته در کل اثر خود مطالبی بیان کرده که این نظریه موعود بودن آنان را رد می‌کند. پوردادود معتقد است که عموم مندرجات این کتاب‌ها با هم موافق است؛ چراکه سرچشمه آن‌ها اوستاست و اطلاعاتی که در اوستا بدان اشاره نشده جدید نیستند، بلکه از سنت‌های قدیمی‌تری وارد شده‌اند (پوردادود، ۱۳۹۰: ۱۵). در کتاب *نجات‌بخشی در ادیان*، بحث مباحث آخرالزمانی را در دین زردشتی، مسیحیت، یهودیت و اسلام بخصوص تشیع توضیح می‌دهد (راشدمحصل، ۱۳۸۱). مصطفوی نیز در کتابش، بخشی را به تطبیق در مباحث آخرالزمانی در دین زردشتی، یهودی، مسیحیت و اسلام اختصاص داده است (مصطفوی، ۱۳۸۱: ۲۳۷-۲۷۳).

۲.۴. پیشگویی‌های تاریخی از یک موضوع: این پیشگویی‌ها مربوط به یک واقعه تاریخی است که در یک دوره مشخص اتفاق افتاده؛ مانند پیشگویی جاماسب در جنگ گشتاسب با ارجاسب که در یادگار زریران اتفاق بیان شده است و یا در اندرزهای اردشیر که در ضمن آن مباحثی از پیشگویی مربوط به آینده نیز بیان می‌شود. درباره جاماسب در متون زردشتی و پهلوی و فارسی دری نیز سخن گفته شده؛ او را داماد زردشت دانسته‌اند که وزیر گشتاسب هم بوده است (پوردادود، ۲۵۳۶: ۲۲۷-۳۳۰). در یادگار زریران، گزارشی از نوع پیشگویی جاماسب آورده شده

(یادگار زریران، ۱۳۹۲: ۲۲) و در برخی از متون زبان پهلوی دیگر که سخن از جاماسب به میان آمده، در مورد پیشگویی‌های او نیز بحث شده است.

۳.۴. مکاشفه: منظور از مکاشفه، آن نوع از پیشگویی است که شخصی بر اساس تجربه شخصی بدان دست‌یافته است و غالباً مسائل مربوط به پس از مرگ در این بخش قرار می‌گیرند. از این قبیل پیشگویی‌ها، متون مکاشفه زردشت و یا سفر ارداویراز (ارداویراف) نمونه خوبی است. در *ارداویراف‌نامه* با مسائل آخرالزمانی و یا امور مربوط به دوره یک پادشاه مواجه نیستیم، بلکه با مسائل جهان پس از مرگ مواجهیم؛ یعنی ارداویراف، اموری را پیش‌بینی می‌کند که پس از مرگ قابل مشاهده هستند. معادل این قبیل متون، معراج‌نامه‌ها هستند که در ادب فارسی درباره معراج‌نامه‌ها به فراوانی مطلب داریم. *ارداویراف‌نامه* به‌نوعی معراج ویراف است؛ اما مشخصه اصلی همین اثر هم همان پیش‌گویی است؛ ولو مربوط به جهانی دیگر.

۵. نقش اعداد در متون پیشگویانه و انواع آن

در متن‌های پیشگویانه در زبان پهلوی بعضی مسائل پرنرگ هستند، یا تکرار می‌شوند و یا از اهمیت بیشتری برخوردارند. مسائلی مانند افرادی که در پایان هزاره‌ها قیام می‌کنند، اعمالی که از مردم سر می‌زند، کارهایی که منجیان انجام می‌دهند و اتفاقاتی که در طبیعت رخ می‌دهد. یکی از مسائل مهم در این قبیل متون، اشاره به اعداد مختلفی است که گاه تکرار می‌شوند و گاه وقایعی خاص را به چند شکل روایت می‌کنند. اعدادی که در این روایات هست، با هم فرق دارند. این اعداد از این نظر اهمیت دارند که اهمیت متون پیشگویانه غالباً مبتنی بر همین اعداد و ارقام است و در واقع دقت در تفاوت‌هایی که این اعداد باهم دارند، به‌نوعی حاصل تفاوت در اندیشه‌های نویسندگان این قبیل آثار نیز می‌تواند باشد. موضوع تفاوت در اعداد در متون دیگر نیز وجود دارد و بسیاری از این اعداد از همین وجه قابل بررسی در دیگر متون است. بر همین اساس می‌توان این دو دسته را در بررسی اعداد در متون زبان پهلوی قابل اعتنا دانست:

۱.۵. اعداد مهم و تکراری: در وقایع مربوط به پیشگویی، برخی از اعداد هستند که در متون مختلف تکرار می‌شوند. این امر نشان می‌دهد که مسائل مربوط به آیین و یا پیشگویی همیشه ثابت بوده و در زمره اصول این متون هستند و با تغییر از یک متن به متن دیگر تغییر نمی‌کنند؛ برای نمونه، این که یک دوره در سنت زردشتی ۱۲۰۰۰ سال است، موضوعی است که در بسیاری از متون نیز تکرار شده و یا این که در همه متون گفته شده پس از زردشت و در پایان هر

هزاره‌ای یکی از فرزندان او ظهور می‌کند و یا این که هرکدام از این فرزندان در ۳۰ سالگی به همپرسیگی اورمزد می‌رسد. یا این که مردان بالغ در سن ۴۰ سالگی و کودکان در سن ۱۵ سالگی باآفرینند (دادگی، ۱۳۶۹: ۱۴۷) و (دینکرد هفتم، ۱۳۸۹: ۲۷۳ و ۲۷۷). همچنین ایستائیدن خورشید به مدت ۱۰، ۲۰ و ۳۰ روز در بالای آسمان که در پایان هر هزاره اتفاق می‌افتد (دادگی، ۱۳۶۹: ۱۴۲). ایستائیدن خورشید در آسمان در دوران هوشیدر و هوشیدرامه و سوشیانت که ۱۰ و ۲۰ روز است، در برخی منابع گفته شده که تلاش اهریمن است برای تأخیر در آمدن فرشگرد (آصف آگاه، ۱۳۸۷: ۴۳). این قبیل اعداد، در بسیاری از متون تکرار شده‌اند و در تکرارها هم غالباً تفاوتی با هم ندارند.

۲.۵. اعداد متفاوت: این اعداد، آن‌هایی هستند که گاهی در چند متن تکرار شده و در یک متن دیگر تغییر می‌کنند و یا این که از یک متن به متون دیگر تغییراتی دارند و موضوع تفاوت اعداد نیز بررسی همین اعداد است.

۶. تفاوت برخی از اعداد در متون پیشگویانه

با توجه به اهمیت اعدادی که در متون پیشگویانه وجود دارد، برخی از اعدادی که در این متون آمده، باهم متفاوت هستند و یا این که در متون دیگر به برخی از وجوه موضوعی که آن عدد آمده اشاره نشده و یا به صورت متفاوت اشاره شده است. اگر متن یادگار زیریران را به شکل کانونی بررسی کنیم، این اعداد در متن پهلوی بدین قرارند: پیشگویی‌های جاماسب در یادگار زیریران در این بخش در زمره پیشگویی‌های تاریخی است. اعدادی که در بخش پیشگویی جاماسب در یادگار زیریران آمده در کل بدین قرار است: ۲۳ نفر از برادران و اطرافیان گشتاسب به گفته جاماسب کشته می‌شوند (یادگار زیریران، ۱۳۹۲: ۲۵). «زیر به گشتاسب گوید من ۱۵ تن از خیونان را بکشم» (همان، ۲۷). «پادخسرو گوید من ۱۴ تن را بکشم از خیونان» (همان، ۲۷). «فرشورد گوید من ۱۳ تن را بکشم» (همان، ۲۸). «اسفندیار گوید همه خیونان را می‌کشم» (همان، ۲۸). ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ نفر را جاماسب هم تأیید می‌کند (همان، ۲۹). «۱۳۱ بیور از خیونان بیرون آیند و همه کشته شوند و فقط ارجاسب زنده ماند» (همان، ۲۹). گشتاسب و هوتوس که زن و خواهرش است، ۳۰ فرزند دارند (همان، ۳۰). «دوازده بیور با گشتاسب بر سر کوه بود» (همان، ۳۰). «چون زیر شمشیر کشد ۱۰ و چون برگرداند ۱۰ خیون کشته شوند» (همان، ۳۱). پسر هفت‌ساله زیریر (همان، ۳۳). پسر ۱۰ ساله یعنی بستور که بالا گفته شده بود

هفت‌ساله (یادگار زیران، ۱۳۹۲: ۳۶) ۹۹۹ بار بانگ اسب بستور (یادگار زیران، ۱۳۹۲: ۳۸) ۱۲ بیور (یادگار زیران، ۱۳۹۲: ۴۰). همهٔ حیوانان را اسفندیار کشت به‌جز ارجاسب (همان، ۴۰). این اعداد در گفتار دقیقی در شاهنامه در بخش داستان مربوط به جاماسب و گشتاسب به این صورت نیامده است؛ یا اشاره‌ای به عددی خاص نشده (فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۵: ۱۰-۱۱۸) و یا کلی است مانند اسارت ۱۰۰۰ نفر (همان، ۱۱۱).

در متون پیشگویانه که تعداد آنها هم چندان نیست، برخی از اعداد که ظاهراً باید در همهٔ متون یکسان باشند، با هم فرق دارد؛ برخی از این موارد بدین قرارند:

۱.۶. تاریخ ظهور ملکوش: ملکوش / ملکوس / مرکوش / مرکوس، هم از دیوانی است که در پایان هزاره ظهور می‌کند. اما دربارهٔ این دیو دو نکتهٔ مهم وجود دارد: نخست اینکه طوفان ملکوش طبق عقاید ایرانیان در آینده رخ خواهد داد؛ برخلاف طوفان قوم سام که در گذشته بوده است (مصطفوی، ۱۳۸۱: ۱۰۹). دیگر اینکه در برخی از منابعی هم که از آن سخن به میان آمده است، زمان ظهور آن یکسان نیست؛ در روایت پهلوی گفته‌شده: «پس از چهارصد سال باران ملکوسان شود» (روایت پهلوی، ۱۳۹۰: ۳۱۴). در کتاب صد در بندهش گفته‌شده که تیرست (یعنی سیصد) سال پس از روزگار اوشیدر باران ملکوسان ظاهر شود (همان، ۴۸۴). در دینکرد گفته‌شده ملکوس جادوی هفت‌ساله در سدهٔ پنجم از هزارهٔ اوشیدر ظهور خواهد کرد و در سال چهارم و رجمکرد گشاده می‌شود (دینکرد هفتم، ۱۳۸۹: ۲۷۳). همین موضوع را آصف‌آگاه نیز تأکید کرده است: «دینکرد ظهور وی را در سدهٔ پنجم از هزارهٔ هوشیدر می‌داند، روایت پهلوی (ف ۴۸، ب ۱۰) سدهٔ چهارم نقل شده، در بندهش (ص ۱۴۴) پایان هزارهٔ هوشیدر و در صد در بندهش (در سی و پنجم) سدهٔ سوم ذکر گردیده است» (آصف‌آگاه، ۱۳۸۷: ۲۸). مصطفوی نیز روایت صد در بندهش را ذکر می‌کند که ملکوش ۳۰۰ سال پس از هوشیدر ماه ظاهر شود (مصطفوی، ۱۳۸۱: ۲۲۵).

۲.۶. زمان آشوب پایان هزاره: یکی از مهم‌ترین وقایع آخرالزمان در متون پیشگویانه زبان پهلوی، آشوبی است که در آخر الزمان رخ خواهد داد. در منابع گفته‌شده که بعد از ۱۰۰۰ سال، آشوبی در جهان رخ خواهد داد. جاماسب گفت: «این دین ۱۰۰۰ سال روا باشد» و در پایان هزاره تازیان مسلط شوند (زند و هومن یسن و کارنامهٔ اردشیر بابکان، ۱۳۳۲: ۱۱۶). دربارهٔ عهد اردشیر این مطلب را کریستنسن به نقل از مسعودی بیان می‌کند: «هرگاه به‌گزند و فتنه‌ای که بر سر هزاره آید باور نداشتیم هرآینه گمانت می‌کردم که از اندرزا چیزی از بهر شما باز گذاشته‌ام که

اگر به کار برید تا روزگار بر جای است نشانه دوام و بقای شما می‌بود؛ ولی چون زمان تباهی و پتیارگی فرارسد از آز و هوس‌هاتان پیروی کنید آیین‌ها را یکسو نهید نابکاران را فرمان برید و نیکان را خوار دارید. " احتمال دارد که این پیشگویی شوم در اصل پهلوی وجود داشته و با توجه به این مسأله باید فرض کنیم که سراسر این اندرز پس از پایان روزگار ساسانیان نوشته شده است. چنان‌که اندرنامه دیگری به نام پندنامه بزرگمهر که پیشگویی مشابهی در آن نیز آمده و متن پهلوی آن موجود است، در همین دوران تحریر یافته است. این بحث مربوط به پیشگویی را در نامه تنسر نیز می‌بینیم» (کریستنسن، ۱۳۵۰: ۷۲). در نامه تنسر هم گفته شده که به سبب ترک نیکی بعد از ۱۰۰۰ سال آشوبی در جهان خواهد افتاد. اما در شاهنامه عددی دیگر ذکر شده است. «فردوسی برای اینکه پیشگویی خود را به حقیقت تاریخی نزدیک کند، عدد ۱۰۰۰ سال متن نامه تنسر را که در عین ابهام معرف یک دوره طولانی است به ۵۰۰ تقلیل داده است» (کریستنسن، ۱۳۵۰: ۷۳).

۳.۶. سختی یا سیج گران: درباره وقایع پایان جهان، گفته شده که سختی گران سه بار روی می‌دهد: «سیج گران سه بار باشد: یکی به فرمانروایی بیدادانه ضحاک و یکی به آن افراسیاب تورانی و یکی به هزاره زرتشتان باشد» (زند و هومن یسن و کارنامه اردشیر بابکان، ۱۳۳۲: ۱۲۳). در متون دیگر نیز همین مطالب تکرار شده است. اما در جاماسپ‌نامه این سختی چهار بار شده است؛ یک در دوره ضحاک، دیگر نرسی، دیگر بهرام هماوند و آخری هم در دوره اوشیدر آخری که نزدیک قیامت خواهد بود (راعی، ۱۳۹۷: ۱۵۰).

۴.۶. نیاز: در زند و هومن یسن گفته شده که نیاز پایان جهان، چهار دوره است: «نیاز چهار بار باشد: یکی به فرمانروایی بدافراسیاب تورانی، یکی به خداوندی اشکانیان و یکی به خداوندی پیروز یزدگران و یکی به سررفتن هزاره زرتشتان باشد» (زند و هومن یسن و کارنامه اردشیر بابکان، ۱۳۳۲: ۱۲۳). اما در متن فارسی جاماسپ‌نامه این چهار دوره، سه دوره شده بدین ترتیب: افراسیاب، فیروز بن اردشیر و هزاره اوشیدر (راعی، ۱۳۹۷: ۱۵۰). در این روایت علاوه بر این که تعداد دوره‌ها متفاوت است، شاهانی که نیاز در دوره آنان اتفاق افتاده نیز متفاوت است.

۵.۶. یاوران سوشیانت: در کتاب دینکرد و زامیادیشست، یاوران سوشیانت هزار تن ذکر شده‌اند. اما در بندهش فصل ده، فقره ۷، پانزده زن و پانزده مرد ذکر شده‌اند (مصطفوی، ۱۳۸۱: ۱۱۱). در جاماسپ‌نامه هم پانزده مرد و پانزده زن ذکر شده‌اند (همان، ۱۲۷).

- ۶.۶. هفت دیوار گنگدژ: هفت دیوار گنگدژ در روایت پهلوی و بندهش باهم فرق دارد. در روایت پهلوی این هفت دیوار بدین قرارند: سنگ، فولاد، شیشه، سیمین، زرین، کهربا و یاقوت و در بندهش چنین است: زر، سیم، فولاد، برنج، آهن، آبگینه، لاجورد (مصطفوی، ۱۳۸۱: ۱۳۸).
- ۷.۶. همپرسگی با اورمزد: از آن جایی که زردشت در سی سالگی به همپرسگی با اورمزد نائل شد، درباره اوشیدر و اوشیدرماه و سوشیانت نیز همین سال ذکر شده که به همپرسگی اورمزد می‌رسند. اما گویا روایتی دیگر از همپرسگی اوشیدرماه وجود دارد. به نقل از داتستان و روایات پهلوی گفته شده که هوشیدر در پنجاه سالگی به همپرسگی اورمزد رسد (عقیفی، ۱۳۸۳: ۹۶).
- ۸.۶. دوره‌های آفرینش: در گاهشماری زردشتی، جهان یک دوره ۱۲۰۰۰ ساله است. در بسیاری از متون پهلوی اشاره شده که جهان به چهار دوره تقسیم می‌شود که هر کدام سه هزار سال به طول می‌انجامد. اما در زند و هومن یسن اشاره شده که هفت دوره است و البته چهار دوره اصیل تر است (راشدمحصل، ۱۳۸۵: هشت).
- ۹.۶. یاران پشوتن: هاوشتان یا یاران پشوتن: در متون پهلوی اشاره شده که در آخرالزمان یاران پشوتن ۱۵۰ نفر هستند (روایت پهلوی، ۱۳۹۰: ۳۲۸). در دینکرد صد و پنجاه مرد یا هاوشتان را ذکر کرده، اما نام یاری شده را نگفته است (دینکرد هفتم، ۱۳۸۹: ۲۷۰).
- ۱۰.۶. درخت زمان (تمثیلی): یکی از موضوعاتی که درباره تقسیم زمان در گزیده‌های زادسپرم وجود دارد این است که یکبار زمان به چهار قسمت و در تفسیری دیگر به هفت قسمت تقسیم شده است: «پس اورمزد خرد همه آگاه (=خرد اورمزدی) را به زردشت نمود (=نشان داد) و با آن درخت یک‌ریشه‌ای دید که در آن چهار شاخه بود. یکی زرین، یکی سیمین، یکی پولادین، یکی آهن برآمخته» (راشدمحصل، ۱۳۸۵: ۱)؛ زردشت راز این درخت را از اورمزد می‌پرسد و پاسخ اورمزد این است: «آن درخت یک ریشه‌ای که دید، آن جهان است که من اورمزد آفریدم. آن چهار شاخه آن چهار زمان است که رسد» (راشدمحصل، ۱۳۸۵: ۱). در ادامه سخن از یک درخت و هفت شاخه به میان آمده است که درخت یک شاخه و درخت هفت شاخه و تفسیر اورمزد، دقیقاً تفاوت در یک متن است (راشدمحصل، ۱۳۸۵: ۳ و ۴).
- ۱۱.۶. تعداد امشاسپندان: در سنت زردشتی تعداد امشاسپندان هفت عدد است. این تعداد در دوره‌های بعد به دلایلی به دوازده عدد رسیده است. یکی از متون پهلوی که به این موضوع اشاره کرده، گزیده‌های زادسپرم است (گزیده‌های زادسپرم، ۱۳۶۶: ۶۳).

جدول تفاوت اعداد در متون پیشگویانه زبان پهلوی

متن	روایت اول	روایت دوم و یا روایات دیگر
تاریخ ظهور ملکوش	دینکرد: سده پنجم پس از هزاره اوشیدر	۱- روایت پهلوی: پس از ۴۰۰ سال از هزاره هوشیدر. ۲- صد در بندهش: ۳۰۰ سال بعد از هوشیدر
زمان آشوب پایان هزاره	جاماسب‌نامه: بعد از ۱۰۰۰ در آخرالزمان	شاهنامه فردوسی: بعد از ۵۰۰ سال
سختی یا سیج گران	اکثر متون: سه بار	جاماسب‌نامه: چهار بار
نیاز	زند وهومن یسن: چهار دوره	جاماسب‌نامه فارسی: سه دوره
یاوران سوشیانت	دینکرد و زامیادیش: ۱۰۰۰ تن	جاماسب‌نامه: ۱۵ مرد و ۱۵ زن
هفت دیوار کنگ‌دژ	روایت پهلوی: سنگ، فولاد، شیشه، سیمین، زرین، کهربا و یاقوت	در بندهش: زر، سیم، فولاد، برنج، آهن، آبگینه، لاجورد
همپرسگی سوشیانت‌ها با اورمزد	اکثر متون: سی سالگی	روایت پهلوی و داستان: ۵۰ سالگی
دوره‌های آفرینش	اکثر متون: چهار دوره ۳۰۰۰ ساله	زند وهومن یسن: هفت دوره
یاران پشوتن	متون پهلوی: ۱۵۰ نفر یار پشوتن	دینکرد: فقط ۱۵۰ یار ذکر شده
درخت زمان (تمثیلی)	گزیده‌های زادسپرم: چهار شاخه	گزیده‌های زادسپرم: هفت شاخه
تعداد امشاسپندان	گزیده‌های زادسپرم: هفت عدد	۱۲ عدد: متون دیگر

۷. تحلیل یافته‌های پژوهش

با توجه به مسائلی که بیان شد، این موضوع مشخص می‌شود که برخی از اعداد در سنت دین زردشتی و یا در متون زبان پهلوی تکرار شده‌اند که این تکرارها نشان از این است که مسائل مهم و اصولی در متون زبان پهلوی چندان تغییری نکرده‌اند. اما برخی از اعداد دیگر هم هستند که از یک متن به متن دیگر تغییراتی دارند که این تفاوت در اعداد با نوعی تفاوت در اعتقادات و یا هماهنگی با مقتضیات زمانه همراه است؛ برای نمونه داستان بهرام، پسر یزدگرد سوم با بهرام ورجاوند آمیخته شده است و به نقل از دریایی، حتی کارلو چرتی نظرش این است که در متن پهلوی این «بهرام ورجاوند» همان بهرام یزدگرد است (دریایی، ۱۳۹۳: ۶۰). برخی از دلایلی که برای این تغییرات می‌توان برشمرد بدین قرار است:

۱.۷. افزوده‌های ایدئولوژیکی: یکی از نظرات مهم درباره وقایع دوره آخرالزمانی و پیشگویی‌های این دوره، این است که این ادبیات در دوره‌های بعد به خاطر مسائل ایدئولوژیکی

اتفاق افتاده است. دریایی معتقد است که ادبیات آخرازمایی زردشتی بیشتر پس از شکست ایرانیان از اعراب در قرن هشتم گسترش یافت. «شاید از این رو بود که حتی تا سده یازدهم میلادی هنوز مطالبی به این گونه ادبیات زردشتی افزوده می‌شد... موبدان، هیربدان و یا نویسندگان زردشتی فارسی که متن‌های آخرازمایی را در سده هشتم و نهم میلادی می‌نوشتند، به درونی سازی رخدادها و جای دادن آن‌ها در یک چارچوب ویژه پرداختند؛ چنانکه پس از این رخدادها پایان جهان می‌آمد» (دریایی، ۱۳۹۳: ۷۲). با توجه به این نظریه، تغییرات و تفاوت اعداد نیز از همین نظر قابل بررسی است و باید گفت تغییرات عمده‌ای که در اعداد متون زبان پهلوی وجود دارد، ریشه در همین افزودگی‌های دوره‌های بعد دارد. دریایی به قول الکساندر تکیه کرده که نوشتن این متن‌ها به نوعی فشارهای رستاخیزی بوده است (دریایی، ۱۳۹۳: ۷۴)؛ یعنی این تغییرات ناشی از نگاهی عقیدتی به مذهب زردشتی بوده که در دوره‌های بعد باعث شده تغییراتی در این متون رخ دهد.

۲.۷. افزوده‌های متأثر از مسائل سیاسی: متونی هم هستند که به اقتضای شرایط سیاسی در دوره‌های بعد تغییر یافته‌اند؛ یعنی قدرت سیاسی باعث شده که در برخی از اعتقادات تغییراتی ایجاد شود؛ برای نمونه تغییر در پیشگویی‌هایی که در اندرزنامه اردشیر آمده و به آن اشاره شد، ممکن است چنین عاملی داشته باشد. «پیش‌گویی‌هایی که در ضمن اندرزهای اردشیر در شاهنامه آمده ما را بر آن می‌دارد که اصل این وصایا را به دوره بعد ساسانی برسائیم» (کریستنسن، ۱۳۵۰: ۷۱). این موضوع به این دلیل بوده که خواسته‌اند، پیشگویی آخرازمایی با موضوع قدرت اردشیر هماهنگ باشد.

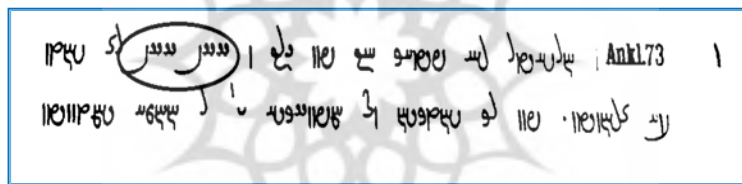
۳.۷. تأثیر نسخه‌نویسان: تغییراتی که در بسیاری از متون کهن رخ داده، بخشی ناشی از اشتباهات کاتبان و یا تغییرات عمدی کاتبان است که در متن‌های مهم شعر و نظم فارسی وجود دارد. درباره متون زبان پهلوی هم موضوع اشتباهات ناسخان و کاتبان پایه نظریه‌ای است که این اشتباهات در متون پهلوی و به تبع آن تغییر در اعداد را توجیه می‌کند. راعی موضوع تأثیر نسخه‌نویسان را در تغییر برخی از اعداد در متن‌های پهلوی و فارسی جاماسب‌نامه مهم می‌داند (راعی، ۱۳۹۷: ۱۴۲).

۴.۷. تأثیر اقوام و ادیان دیگر: هرکدام از این تغییرات در این متون می‌تواند دلیل تأثیر ادیان و اقوام دیگر نیز باشد؛ برای نمونه پورداود در موضوع هفت طبقه زمین می‌گوید: «بی‌شک عقیده به آسمان و زمین هفت طبقه که فردوسی می‌گوید:

ز سم ستوران در آن پهن دشت زمین شش شد و آسمان هشت گشت

از نفوذ بابلی‌هاست. چه در ایران قدیم به طوری که از کتب مذهبی مزدیسنا برمی‌آید برای زمین و آسمان سه طبقه قائل بوده، طبقه زیرین زمین را چنان که گفتم، به هفت کشور قسمت می‌کرده‌اند» (پورداد، ۲۵۳۶: ۷۸). هفت روز هفته هم از سامی‌ها به ما رسیده است و در ایران ماه به چهار قسمت بود؛ دو هفت‌تایی و دو هشت‌تایی (پورداد، ۲۵۳۶: ۷۸). این امکان وجود دارد که تغییرات در برخی از اعداد در متون زبان پهلوی با این موضع هم مرتبط باشد.

۵.۷. بدخوانی متون پهلوی: متون زبان پهلوی در خوانش، دشواری‌های فراوانی دارند که همه پژوهشگران این خط و زبان از آن آگاهند و بدان معترفند. این دشواری در خوانش ممکن است باعث شود که برخی از واژگان به سختی و یا حتی به اشتباه خوانده شوند. در بند نهم از زند بهمن‌یشت: هوشیدر در سال ۱۸۰۰ زاییده شود (مصطفوی، ۱۳۸۱: ۱۵۲) و گفته شده که در ترجمه وست ۱۶۰۰ آمده است (مصطفوی، ۱۳۸۱: ۱۶۲). اینجا احتمالاً بدخوانی است که این اشکال را ایجاد کرده است.

منبع تصویر: (زند بهمن‌یسن، ۱۳۸۵: ۲۱۴)

۶.۷. تأثیر سنت شفاهی بر سنت مکتوب: ممکن است تغییراتی که در برخی از متون مکتوب زبان پهلوی وجود دارد ناشی از این باشد که بسیاری از این متون، متکی به منابع شفاهی بوده‌اند و انتقال سینه به سینه این اطلاعات، ناخودآگاه تغییراتی در این متون ایجاد کرده است. این موضوعی است که از نظر برخی از پژوهشگران در حوزه زبان پهلوی ذکر شده است (راعی، ۱۳۹۷: ۱۳۴).

۷.۷. تغییر به خاطر نوع روایت: زمانی که متنی پهلوی پایه یک داستان در شعر و یا نثر فارسی قرار می‌گیرد، نوع روایت نیز امکان دارد برخی از اعداد (و یا حتی جزئیات و کلیات دیگر) در داستان ذکر نشوند و یا به گونه‌ای دیگر ذکر شوند. در داستان یادگار زیربان، این نکته مهم

است که جزئیات داستان در متن پهلوی بیشتر تشریح شده است؛ حال آن که همین بخش در شاهنامه به صورت کلی بیان کرده شده و همه اعداد در شاهنامه یا ذکر نشده و یا به طور کلی ذکر شده است (فردوسی، ۱۳۸۶، ج ۵: ۱۰۷-۱۱۱).

نتیجه

متون پیشگویی به متونی گفته می‌شود که وقایع پایان جهان یا وقایع پس از مرگ و یا وقایع یک دوره خاص را پیش‌بینی می‌کنند. در زبان پهلوی در بسیاری از متون، وقایع دوران آینده پیش‌بینی شده است. در این پیش‌بینی‌های بسیاری از اعداد عیناً در همه متون تکرار شده‌اند که این تکرار نشان از این دارد که این مسائل در سنت زردشتی و زبان پهلوی از اصول مهم بوده و معمولاً تغییری در این اعداد ایجاد نمی‌شود؛ مثلاً اینکه سه فرزند زردشت در پایان هر هزاره ظهور می‌کنند و یا در سی سالگی به همپرسیگی اورمزد نائل می‌شوند. اهمیت این اعداد در این قبیل متون زمانی مشخص می‌شود که بدانیم مهمترین مؤلفه در مسائل پیشگویی اعداد است که این اعداد در تاریخ روز و ماه و سال در این قبیل متون مهم هستند. در برخی از اعداد نیز تغییراتی وجود دارد که از یک متن به متن دیگر و یا متون دیگر قابل مشاهده است. تحلیل این تغییرات به نوعی تحلیل نگرش‌های دینی و مذهبی در دین زردشتی است که از دوره‌ای به دوره دیگر و یا از تاریخی به تاریخ دیگر دچار تحول و دگرگونی شده است؛ در حالی که مسائل اعتقادی معمولاً اموری ثابت هستند. مهم‌ترین اعدادی که در متون پیشگویانه زبان پهلوی یافته شد که تغییراتی در آنها ایجاد شده و به اصطلاح اعداد دچار تفاوت شده‌اند بدین قرارند: تاریخ ظهور ملکوش که به سه شکل یعنی سده پنجم پس از هزاره، چهارصد سال و سیصد سال پس از هزاره آمده است. زمان آشوب پایان هزاره که جایی هزار سال و جایی پانصد سال پس از هزاره بیان شده است. سختی یا سیج گران که سه یا چهار بار آمده است. نیاز در برخی منابع سه و برخ چهار بار ذکر شده است. یاوران سوشیانت، هفت دیوار کنگدژ، همپرسیگی با اورمزد، دوره‌های آفرینش، یاران پشوتن، درخت چهار شاخه و هفت شاخه، تعداد امشاسپندان و موضوع انواع اعداد در یادگار زریران که هر کدام در متون مختلف به اشکال مختلف ذکر شده‌اند. تغییرات و تفاوت در این اعداد دلایل فراوانی ممکن است داشته باشند که مهم‌ترین دلایل این موارد است: افزوده‌های ایدئولوژیکی که حاصل نگاه نگاه ایدئولوژی نویسنده‌گان است. افزوده‌های متأثر از مسائل سیاسی که ممکن است به خاطر شرایط سیاسی و اوضاع اجتماعی ممکن است باعث تغییر شده باشد. تأثیر نسخه‌نویسان که ممکن است نسخه

نویسی بر اثر اشتباه یا تعمد این تغییرات را ایجاد کرده است. تأثیر اقوام وادیان دیگر، بدخوانی متون پهلوی، تغییر به خاطر نوع روایت و تأثیر سنت شفاهی بر سنت مکتوب نیز از دلایل دیگری است که تغییر در برخی از اعداد در متون پیشگویانه پهلوی را ایجاد کرده است.

منابع

- **ارداویرافنامه** / متن پهلوی. (۱۳۸۲). ویراسته دستور کیخسرو دستور جاماسپ جی جاماسپ آسا، با مقدمه: کتایون مزداپور، تهران: توس، چاپ اول.
- اورنگ، م. (۱۳۴۲). **سوشیانت** (داستان هوشیدر، هوشیدرماه و سوشیانت)، تهران: چاپخانه دانشگاه تهران، چاپ اول.
- آصف آگاه، حسن. (۱۳۸۷). **سوشیانت منجی ایرانویج**، قم: مؤسسه آینده روشن، چاپ اول.
- آموزگار، زاله. (۱۳۹۳). **تاریخ اساطیری ایران**، تاریخ جامع ایران ج ۲، زیر نظر کاظم موسوی بجنوردی، تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی (مرکز پژوهش‌های ایرانی و اسلامی)، چاپ اول، صص: ۶۵۵-۶۷۲.
- باقری حسن‌کیاده، معصومه؛ حشمتی، مهناز. (۱۳۹۳). «پیشگویی و طالع‌بینی در متون ایرانی و دوره میانه»، دو فصلنامه فرهنگ و ادبیات عامه، سال ۲، ش ۳، صص: ۱-۲۴.
- بهار، مهرداد. (۱۳۸۶). **پژوهشی در اساطیر ایران**. تهران: آگه. چاپ ششم.
- پورداد، ابراهیم. (۲۵۳۶). **یشتها**. به کوشش: بهرام فره‌وشی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران. چاپ سوم.
- پورداد، ابراهیم. (۱۳۹۰). **سوشیانس**، تهران: فروهر، چاپ سوم.
- پیرنیا، حسن (مشیرالدوله). (۱۳۹۱). **تاریخ ایران باستان** (ج ۱). تهران: مؤسسه انتشارات نگاه. چاپ هشتم.
- تاوادی، ج. (۱۳۴۸). **زبان و ادبیات پهلوی** (فارسی میانه)، ترجمه: س. نجم‌آبادی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.
- تحملی، لیلاد. (۱۳۹۳). **اعداد در مثنوی**. شیراز: قلمکده. چاپ نخست.
- دادگی، فرنیغ. (۱۳۶۹). **بندھش**. گزارنده: مهرداد بهار. تهران: انتشارات توس. چاپ اول.
- دریایی، تورج. (۱۳۹۳). **شاهنشاهی ایران**. بیروزی عرب‌ها و فرجام‌شناختی زردشتی. ترجمه: شهرام جلیلیان. تهران: انتشارات توس. چاپ اول.
- **دینکرد هفتم**. (۱۳۸۹). تصحیح، متن، آوانویسی: محمدتقی راشد‌محصل. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. چاپ اول.
- راشد‌محصل، محمدتقی. (۱۳۸۱). **نجات‌بخشی در ادیان**، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. چاپ دوم.
- راعی، شاهرخ. (۱۳۹۷). «بررسی و تحلیل متون منسوب به جاماسپ». دانشگاه کرمان: **مجله مطالعات ایرانی**. (سال ۱۷، ش ۳۳). ۱۳۳-۱۵۳.

- رضی، هاشم. (۱۳۸۹). **سوشیانت / سوشیانس**، تهران: بهجت. چاپ اول.
- زرین کوب، عبدالحسین. (۱۳۶۹). **در قلمرو وجدان**. تهران: انتشارات علمی. چاپ اول.
- **زند بهمن یسن (تصحیح متن، آوانویسی، برگردان فارسی و یادداشت‌ها)**. (۱۳۸۵). محمدتقی راشدمحصل. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. چاپ دوم.
- **زند وهومن یسن و کارنامه اردشیر بابکان**. (۱۳۳۲). صادق هدایت. تهران: امیرکبیر.
- سرکاراتی، بهمن. (۱۳۷۸). **سایه‌های شکار شده**. تهران: نشر قطره. چاپ اول.
- شمالی، محمد. (۱۳۸۵). **مضامین و ترکیبات اعداد در ادب فارسی**. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات امیرکبیر. چاپ اول.
- شمل، آنهماری. (۱۳۸۹) **راز اعداد**. ترجمه فاطمه توفیقی. تهران: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب. چاپ دوم.
- ضیایی، مهرداد. (۱۳۸۱). «**آخشيجان**»، **فرهنگنامه ادبی فارسی (دانشنامه ادب فارسی)**، ج ۲، به سرپرستی حسن انوشه، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، چاپ دوم.
- عقیقی، رحیم. (۱۳۸۳). **اساطیر و فرهنگ ایرانی در نوشته‌های پهلوی**. تهران: انتشارات توس. چاپ سوم.
- فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۸۶). **شاهنامه (ج ۸)**، تصحیح جلال خالقی مطلق. تهران: بنیاد دائرةالمعارف اسلامی.
- کریستنسن، آرتور. (۱۳۵۰). **کارنامه شاهان در روایات ایران باستان**. ترجمه: باقر امیرخانی-بهمن سرکاراتی. تبریز: دانشگاه تبریز. چاپ اول.
- **گزیده‌های زادسپرم**. (۱۳۶۶). ترجمه: محمدتقی راشدمحصل. تهران: مؤسسه مطالعات فرهنگی. چاپ اول.
- مصطفوی، علی‌اصغر. (۱۳۶۱). **سوشیانت یا سیر اندیشه ایرانی درباره آخرالزمان**. تهران: ندا. چاپ اول.
- مصطفوی، علی‌اصغر. (۱۳۸۱). **اسطوره سوشیانت**. تهران: فرهنگ دهخدا. چاپ اول.
- معین، محمد. (۱۳۸۴). **تحلیل هفت‌پیکر نظامی**. تهران: نشر معین. چاپ اول.
- میرفخرایی، مهشید. (۱۳۹۰). **روایت پهلوی (آوانویسی، برگردان فارسی، یادداشت‌ها و واژه‌نامه)**. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. چاپ اول.
- **مینوی خرد**. (۱۳۵۴). ترجمه: احمد تفضلی. تهران: بنیاد فرهنگ ایران. چاپ اول.
- **یادگار زیران**. (۱۳۹۲). برگردان: ژاله آموزگار. تهران: انتشارات معین. چاپ اول.